

mtatkki

Hungarian Academy of Sciences
Centre for Social Sciences
Institute for Minority Studies

A PDF fájlok elektronikusan kereshetőek.

A dokumentum használatával elfogadom az
[Europeana felhasználói szabályzatát](#).

A multikulturalizmus – veszély vagy esély?

„Sarasstro kora most véget ért.
Elérkezett az idő, amikor a kulturális
és egyéni különbségek megmutathatják
régóta rejtett arcukat,
feltárhatják elfojtott értékeiket.”
(Fehér Ferenc)

(*Multikulturalizmus – korunk alapszava?*) A multikulturalizmus ma sok okból divatos, ám fenntartásokat is kiváltó téma. A divat egy társadalomkutató számára mindig tanulmányozásra érdemes dolgokat rejt. Épp ezért, túl a divatosságán, a multikulturalizmus által felvetett problémák ma megkerülhetetlenek, mert életünk legjellemzőbb, legégetőbb jelenségeivel kapcsolatosak. Ha azon gondolkodnánk, hogy mi az a problémakör, amely leginkább összefoglalja elméletileg legizgalmasabb és gyakorlatilag – olykor fájóan sürgető – megoldásokra váró kérdéseinket, gondjainkat, akkor aligha találhatnánk ennél kifejezőbbet. A mai kor megértésének alapszava lehet ez, nem csupán konferenciák protokollszava. És még mindig nyitva marad a kérdés: realitás vagy néhány értelmiségi utópiája fejeződik ki benne; politikai divat vagy legitimációs szükséglet mellette vagy ellene kiállni?

Mindig is voltak többkultúrájú társadalmak, amelyekben létezett „gyakorlati multikulturalizmus”, különösebb elméleti reflexió nélkül. Mára azonban olyan új strukturális folyamatok játszódtak és játszódnak le, s olyan nagymértékű és új minőséget kreáló társadalmi folyamatokról van szó, amelyek új helyzetet teremtettek (gondoljunk csak a világgpiac létrejöttére, a transznacionális, multinacionális gazdasági, politikai és kulturális folyamatok által indukált globalizáló, univerzalizáló, homogenizáló és differenciáló tendenciákra, az érintkezési, kommunikációs és információs viszonyok módosulására, a nagymértékű migrációs tendenciákra, a világméretű turizmusra, az életformák pluralizálódására, az uniós törekvésekre). A hagyományokhoz való viszony is megváltozott, s a tradíció szabad kezelése a régi és a mai kultúrák találkozásának új tér-idő viszonyát hozta létre, tovább fokozva a történeti kultúrák egyidejűségét és térbeli közelségét. Sokan megfogalmazták már Huntington nyomán, hogy korunk ellentmondásai és törésvonalai, amelyek leginkább kifejezik civilizációnk jellegzetességeit, már nem nemzetek, osztályok, hanem kultúrák ellentmondásaiént fogalmazódnak meg. A probléma mai felmerülésének van két új eleme, jellemzője: először is már nem helyi, hanem globális tendenciáról és azt leíró fogalomról van szó, másodsor pedig növekszik az elméleti reflexió.

A multikulturalizmus jelensége a társadalomtudományok, a human tudományok kutatási középpontjában áll szerteágazó problémaköreivel és kategóriáival, politikai gubancaival, de a mindennapi társadalmi érintkezés részvevőinek érdeklődése és véleménynyilvánítása is erősödik. Térségünkben különösen a kulturális és a mögöttük meghúzódó gazdasági, politikai konfliktusok drámai megoldásai, az európai integrációs törekvések, a nagymértékű migrációs mozgások restriktív kezelése az úgynevezett multikulturális társadalom felé tartó országokban, az amerikanizációtól való féltelmet, a közép-európaiságról szóló diskurzust helyezi a figyelem középpontjába.

E fogalommal teoretikusan értelmezhető korunk sok jelensége, sajátossága, hiszen eléggé képlékeny, az egyértelműségnek ellenálló fogalom, ugyanakkor néha „sötét időkre” emlékeztető, tragikus aktualitások irányítják rá a figyelmet. Csak kívánni lehet, hogy a problémák pozitív vonatkozása – tudományos és erkölcsi lelkiismeret-furdalás nélkül – uralhassa a kíváncsi társadalomtudósok érdeklődését.

A multikulturalizmus sokarcú jelenség, sokarcú fogalom. Értelmezése megosztja a kutatókat, az elemzőket, szinte nincs olyan vele kapcsolatos fogalom, amelynek értelmezésében konszenzus alakult volna ki, ezek közé tartozik természetesen a konszenzus kategóriája is.

Olyan, a modernitás válsága által megkérdőjelezett kategóriák – nevezhetjük őket posztmodernnek is – interdiszciplináris értelmezése és átértelmezése, használhatóságának vizsgálata van napirenden, mint az autonómia, heteronómia, emancipáció, felelősség, fundamentalizmus, integrizmus, kozmopolitizmus, relativizmus, etnocentrizmus, identitás, egyenlőség, pozitív diszkrimináció stb. Nagy a diszcrepancia a realitás és fogalmi ideálkonstrukciója között is. Ha elméletben könnyen kimondjuk azt, amit a multikulturalizmus szó naivan sugallhat, hogy nincs a kultúrák között értékkülönbség, csak másság létezik, attól még nem feltétlenül szerezhetünk érvényt neki a gyakorlatban, az emberek és nemzetek, országok és kultúrák közötti érintkezésben.

Bár érvényesnek vélhetjük Levi Strauss állítását: „az is barbár, aki mást annak tart”, tudjuk, hogy mindenkinek megvan a „maga barbárja” saját identitásszükségletéhez. Tehát mindannyian barbárok vagyunk egy kicsit, jó esetben nem annyira, mint mások. Ebben a kérdésben a legtöbb, amit tehetünk, hogy reflektálunk saját barbárságunkra, s igyekszük azt önmagunkba visszazorítani.

(A multikulturalizmus értelmezési kerete) A multikulturalizmus fogalmi meghatározása egyszerre könnyű és nehéz. Herder azt mondta a kultúráról: „Semmi sem bizonytalanabb ennél a szónál.” Ez talán még inkább vonatkozik a multikulturalizmus fogalmára.

Az antropológia kulturalista hagyományából és a politikai orientációjú pluralizmuskutatásból eredő, széleskörűen használt fogalomról van szó. Sokszálú demográfiai, gazdasági, politikai, jogi, szociális, migrációs és kulturális folyamatok egymást támogatva vezettek a multikulturális tendenciák erősödésére.

A fogalom karrierjében két megközelítés rajzolódott ki éles kontúrokkal. Nagy reménységű fogalomként indult, új kultúrafelfogásként, gazdagodásként, nyitottságként, egyenlőségként, a tolerancia hordozójaként, s kezdetben egy eufórikus hangulat, állapot kifejezője volt, majd fokozatosan a kulturális rossz közérzet megjelenítője lett. Jó esetben „multi-kulti”. Ez a játékos becézés már pejoratív jellegét mutatja, ha viszont a sarajevói drámaéhoz hasonló kulturális találkozásokra gondolunk, akkor azonnal elveszti játékosságát.

A multikulturalizmus a legegyszerűbb megfogalmazásban elkülönülő kultúrák együttélését, együttlétezését jelenti, ám ez még mindig homályban hagyja a minőség-meghatározó volta miatt legizgalmasabb kérdést: milyen a kapcsolat, az érintkezési viszony e kultúrák között? Épp ezért értelmezését nem lehet egyetlen sémába szorítani, hanem az is pluralista viszonyulást kíván. Jelenthet egymásmellettséget, de gazdagító vagy szegényítő egymásra hatást is. Olyan szavak jelölhetik ezt a kölcsönös, de

nem szimmetrikus viszonyt és a hozzá vezető folyamatokat, mint az inkulturáció, akkulturáció, asszimiláció, emancipáció, kozmopolitizmus, kulturális relativizmus stb.

A multikulturalizmus teoretikus leírásának a strukturális dimenziókat is fel kell tárnia: a már említett gazdasági, politikai, jogi, szociális vagy szűkebb kultúra megjelenését, a magas kultúrától a mindennapi kultúra orientációs, identitást és integrációt adó szerepéig, a vallástól az erkölcsig.

A multikulturalizmus tendenciáit a tudományos és a mindennapi megközelítésekben három aspektusból vizsgálják. Hordozhatják az együttélés új, pozitív esélyeit, sanszait, tétjeit, számolhatunk „a sokféleség édes hasznával” (Geertz), de megjelenhetnek veszélyként, a kulturális és azon túlmutató fenyegetettség forrásaiként, valamint jelezhetik a fogalomhasználat ideologikus aspektusát is.¹

A multikulturalizmust esélyként értelmezni normatív és alapvetően pozitív megközelítést sugall, ámbar inkább csak egy célt, amely még megvalósításra vár, egy weberi értelemben vett ideáltípust, amelyet össze kell vetni a valósággal. A másik gyakori megközelítés veszélyként, fenyegetésként értelmezi a kultúrák találkozását, a kulturális sokszínűséget. A multikulturalizmus, bár gazdagíthatja az életforma-kínálatot, a magatartásmintákat, a szerepeket, s növelheti a kreativitást, ugyanakkor bizonytalanságot, félelmet, sőt agressziót kelthet a saját vagy a másik csoportban, főleg élesedő (individuális vagy csoport-) versenyben. Levi Strauss sem tartotta kívánatosnak „a teljes kommunikációt a másikkal”, mert a túlságosan könnyűvé váló cse-re gyengíti a különbözőségekből fakadó kreativitást, a közös értékrendszeren alapuló, szellemileg, lelkileg összeforrt csoport erejét és létét.²

Ebből a szempontból a veszélyérzet a saját kulturális tradíció és kulturális érték elvesztése, felhígulása, a kulturális teljesítmény leértékelése, esetleg előnyének, a már kivívott kedvező pozíciónak a megszűnése miatti félelemből táplálkozik. Ez a félelem széles skálán mozoghat, sokféle alakot ölthet, lehet jogos vagy megalapozatlan.

A saját kultúra nemcsak tudást és orientációt ad, hanem a „beleszületettség” révén „tehermentesít” is, az ismertség és az otthonosság érzését kelti: „A kultúra a hozzá kapcsolódó egyedek számára meghittséget, biztonságot, kiszámíthatóságot, rutincselekvést jelent. A másik kultúrával idegenben való találkozásokor először elbizonytalanodást, tájékozódási problémákat, állandó situatív döntéskényszert okoz. Nem ismerjük, nem értjük ennek a kultúrának a szimbólumait, gesztusait, mozdulatait, nyelvét és szabályrendszerét. Ha a hozzá tartozó emberekkel mégis kapcsolatba kell lépniünk, az idegen kultúra megértése különleges figyelmet, állandó megfigyelést és situatív értelmezést követel tőlünk. Ez olyan követelmény, amelyet többnyire megterhelőnek, elbizonytalanítóknak, sőt fenyegetőnek érzünk.”³

A kultúrák találkozása az emancipáció és az asszimiláció kérdését is felveti, s ezek még akkor is problémásak, ha nem erőszakosak. Fehér Ferenc a többkultúrájúsággal kapcsolatban az összetettségét és árnyalt megközelítésének szükségességét hangsúlyozza. „Amennyiben a kultúra valóban a nemzeti összetartozás egyfajta szubsztanciapótlékaul szolgál, úgy az emberek önazonosságát (ők legalábbis azt hiszik) súlyos veszteség éri aztal, hogy elfogadják a többkultúrájúságot, s felhagynak az egyetlen domináns nyelv gondolatával és gyakorlatával. Lidércnyomásnak tűnik számukra, hogy falaikon belül előzönlük őket a barbárok. ...Semmi okunk sincs rá, hogy kereken visszautasítsuk ezeket a félelmeket.”⁴

Fehér felsorolja azokat az eseteket is, amikor értékrendje szerint vissza kell utasítani a többkultúrájúság és a másság nevében való fellépést. Ezek azok a helyzetek, amelyekben a követelés kultúrákat rombol le, ha a másság új rasszizálásra irányuló

törekvés, s amelyekben a premodern vagy posztmodern brutalitást a másságra, a posztmodern kultúrára való hivatkozással védelmezik.⁵

Van egy érdekes gondolat Fehér Ferenc írásában. Nemcsak a különböző kultúrák és a másság elismerésének jogosságát hangsúlyozza, nem is egyszerűen e kultúrák egyenrangúságát, hanem – épp a rossz kulturális relativizmus elkerülésére – akár térben és időben messze levő rokon szellemiségűek találkozásának lehetőségét. Mert ugyan miért kellene mindenkinek mindenkivel kapcsolatba kerülnie, egyetértenie, barátkoznia vele, szimpátiát éreznie iránta, tanulnia tőle? Azért még nem kell egymásnak rotanunk. De „a posztmodern változással felnyíló távlat olyan új, világméretű diskurzust tesz lehetővé, amelyben minden különbözőség megtalálhatja (esetleg egy földrajzilag nagyon is távoli diskurzusban) a vele rokon szellemiséget. Eddig a helyi különbözőségek mindenütt (a kulturális dominanciával rendelkező országok kivételével) elkerülhetetlenül provincializmusra voltak kárhoztathva”.⁶ Ma már távoli kultúrák teljesítményei kerülhetnek érdeklődésünk körébe, gondoljunk csak irodalmi Nobel-díjasainkra, filmművészetünkre, napjaink vallási reneszánszának sokszínűségére, pluralizmusára és szinkretizmusára stb.

A kultúra az elkülönülés, a másság világa is, de ez nem statikus, hanem dinamikus folyamat. A kultúrák találkozása, egymásra hatása a homogenizáció és a relativizáció veszélyét is hordozza. Ilyen értelemben a multikulturalizmus egyszerre valami negatív dolog, amely elősegíti ezeket a folyamatokat, vagy éppen pozitív, mert véd tőlük. A félelem kölcsönös, az idegen és a befogadó kultúrát egyaránt jellemzi.

A multikulturalizmus harmadik, gyakori tematizálási módja ideológiai dimenziójának vizsgálata. A multikulturalizmus az egyik legkelendőbb politikai és értelmiségi ideológia a modern társadalomban. Mindenekelőtt az akadémiai értelmiség körében vált ki szenvedélyes vitákat, amelyeknek igazi tétjét a multikulturalizmus gyakorlati alkalmazása jelzi. Az ideológiai veszélyt a politikai szerkezet bal- és jobboldalán is – kölcsönös kritikával – megjelenítik. Hordozhat „balos”, konzervatív és liberális politikai jelleget.⁷

A „balos” a különböző kultúrák egyenjogúságának és pozitivitásának elismerésével idealizálja a multikulturalizmus jelenségét ahelyett, hogy olyan reális képet festene, amely ellentmondásos, ambivalens társadalmi helyzetként írja le. Ennek következtében nem látatja eléggé azokat a nemzetközi kényszereket és egyenlőtlenségeket, amelyek a multikulturális trendekre vezetnek, például a migrációs folyamatok esetében. Eltekint a negatív hatásoktól, mert attól fél, hogy kultúrasszizmussal vádolhatják. A meglevő értékkonfliktusokat társadalmi csoportok közti konfliktussá transzformálja. A multikulturalizmus problematikájának megközelítésében a hangsúly nem a kultúrára, hanem – ideológiai indíttatásának megfelelően – a hatalmi és a politikai viszonyok szerepének elemzésére teszi.

De beszélhetünk jobboldali multikulturalizmusról, konzervatív multikulturalizmusról is.⁸ Kiindulási alapja az, hogy létezik bizonyos egyenlőtlenség a kultúrák, csoportok és népek között, amelyen nem vagy alig lehet változtatni, legfeljebb „bölcsetnocentrizmussal” és „klánbüszkeséggel” tudomásul vehetjük és elfogadhatjuk. A társadalom, a kormány vagy az egyén abban a tévhitben él, hogy az egyenlőtlenségért az egyén nem felelős, s kiküszöböléséhez beavatkozásra, pozitív diszkriminációra van szükség, amelynek inkább a káros következményeit hangsúlyozza.⁹ A jobboldali multikulturalizmus kritikájának egyaránt tárgya a balos és a liberális multikulturalista felfogás, ez utóbbit leginkább értékrelativizmussal, kozmopolitizmussal vádolják.

(Az együttélés modelljei) A multikulturalizmus ismert narratívái¹⁰ az együttélés módjának és minőségének eltéréseit tartalmazzák. Az együttélés modelljei a kulturális hivatkozások koncepcionális keretét adják. A legfontosabb modellek (eltekintve a nem befogadó mentalitástól):

- a hegemoniamodell,
- az akkulturációfelfogás,
- az olvasztótégely-modell (melting pot),
- a salátástál (salad bowl) vagy kulturális mozaik koncepció,
- az identitások pluralizmusa vagy másképpen az interkulturális kommunikáció elve.

A hegemoniamodell akkor érvényesül, ha az elkülönítő nemzeti kultúrák elemeinek szervülése nem tökéletes vagy nem sikeres, leginkább azért, mert nem is politikai cél valamely nemzeti kultúra dominanciája miatt. Érvényre jutása esetén az úgynevezett európai kultúra például erőteljesen angol, francia vagy német színezetet kapna, esetleg amerikaiat. A legnagyobb veszélyt – a kultúrharc enyhébb vagy drámaibb formáit – éppen az egymást kizáró hegemoniák együttes megjelenése okozza. Itt nem fúzióról van szó, hanem gyakran a másik teljes (például különböző fundamentalizmusok általi) fenyegetettségéről, olykor fizikai megsemmisítési törekvésekről.

Egy hegemon típusú berendezkedés a „szimbolikus univerzum” három fenntartó technikájával élhet: 1. tiltás, megsemmisítés és lerombolás, 2. integrálás, beolvasztás, asszimiláció, 3. szegregáció.

Napjaink etnocentrizmusának és idegengyűlöletének megannyi jele óvatosságra int, ha netán azt hinnénk, hogy a multikulturális társadalmakat veszélyeztető és válságba sodró hegemoniamodell csakhamar a történelem lomtárába kerülhet. „Elég egy pillantást vetnünk akár demokratikus országokra is...”, s kitűnik, hogy az etnikai vagy a vallási konfliktusok nem a diktatúrák vagy a posztkommunista rendszerek jellegzetességei. A demokráciák bizonyára inkább előmozdítják az érdekkiegyezést nemzetiségileg sokrétű államok között, mint a tekintélyelvű rendszerek. S mégis, valamennyi társadalomban, rég volt és modern társadalmakban egyaránt, a különböző kultúrák békés egymás mellett és egymással élése egyik pillanatról a másikra átcsaphat gyűlöletbe és erőszakba, akár gazdasági válságok, akár külső fenyegetettség idején.”¹¹

(Az akkulturáció [elévülő] koncepciója) E koncepció a XIX. század végén született, széleskörűen használt értelmezését 1936-os definiálásához kötik (R. Redfield, R. Linton és M. Herskovits).¹² E definíció a különböző kultúrákhoz tartozó individuumok csoportjai között direkt és folytonos kapcsolatot tételez fel, s ennek révén a kulturális jelenségek olyan változásai következnek be, amelyek az egyik vagy a másik, netán mindkettő kulturális patternjeiből származnak. E meghatározás tehát a jelenséget lényegileg kollektív jellegűnek tartja.

A század e vezető antropológiai felfogását eléggé aszimmetrikus és egyenlőtlen kapcsolatokra (például a kolonizációra) alkalmazták. Aszimmetrikus szituációk ma is vannak, ha figyelembe vesszük az eltérő kultúrák különböző társadalmi dimenzióit és eltérő társadalmi komplexitási (modernizációs) fokát. (Ennek elismerését meg kell különböztetni a rasszista felfogásoktól, akár a jobboldali multikulturalizmus jegyében, akár ellene lépnek fel.)¹³

Kérdés, hogy az akkulturáció mindenképpen feltételez-e valamilyen kölcsönösséget a kulturális egymásra hatásban, hiszen aszimmetriáról is csak ekkor beszélhetünk. Egyáltalán, az elvi lehetőséget leszámítva van-e olyan gyakorlati kulturális csoportérintkezés, amelyben a reciprocitás valamilyen minimuma ne fejlődne ki? Még azokban az esetekben is, amikor ez az „érintkezés”, „találkozás” az őslakosságot és kultúráját csaknem teljesen megsemmisítette.

Ha napjaink helyzetét, elsősorban a migráció, különösen a gazdasági migráció jelenségeit vizsgáljuk, akkor azt látjuk, hogy a bevándorlás alapvetően individuális, személyes jellegű, nem pedig társadalmilag organizált.¹⁴ Kedvezőtlen körülményei és individuális státusa miatt a bevándorlónak nincs tényleges befolyásolási hatalma, sőt, inkább elszenvedi a többség kulturális befolyásának súlyát.

Tehát nehézségbe ütközik az akkulturáció koncepciójának alkalmazása a mai migrációs jelenségekre, legalábbis ha szigorú és eredeti értelmében vesszük a fogalmat, hiszen nem „kulturális csoportok” folyamatos érintkezésének eredményéről van szó.

Nincs tisztán megkülönböztetve a fogalom az inkulturáció kategóriájától sem. Sokszor azonos értelemben használják őket, egyszerűen kulturális ráhatásként, egymásra hatásként. Az inkulturálódás leginkább mint egy kultúrának a másikba való illeszkedését követő változás értelmezhető, az akkulturáció viszont egy másik kulturális hatásnak a befogadásából származó változás. Eltérő irányú és dinamikájú folyamatokról van szó. Az akkulturáció mint kulturális átvétel egy idegen kultúrának a sajátunkba való beépítése és továbbépítése, az inkulturáció kulturális beilleszkedés, „belenevelődés”.¹⁵

(Az olvasztótégely-modell) Az olvasztótégely-modell a nemzeti kultúrák általában amerikai mintájúnak tartott integrációja, amely erőteljesen tompítja az eredeti kultúrák legmarkánsabb jegyeit. A kulturális összeolvadás viszonylagos zavartalanságát és több-kevesebb sikerét bi-, illetve plurikulturális – több generációra kiterjedő, költséges és hosszan tartó – szocializáció teszi lehetővé. A nemzeti kultúra elemeiből táplálkozó egységkultúrája úgynevezett bricolage-identitást alakít ki.

Mint említettem, az amerikai társadalmat jellemzik leginkább e metaforával, amelyet az iparosodás és az urbanizáció mellett legerőteljesebben a bevándorlás formált. Egy nagy bevándorlási hullám csúcán, 1908-ban született egy színdarab a bevándorlókról, amely nemsokára könyv formájában is megjelent Israel Zangwill tollából, *The melting pot* (Az olvasztótégely) címmel. Itt hangzik el az amerikai álomként is értelmezhető, nagy karriert befutó metafora a főhős szájából: „Itt van tehát a nagy olvasztótégely! Kelet és nyugat, észak és dél, pálma és fenyő, a sarkvidék és az Egyenlítő, a félhold és a kereszt – nézzétek csak, miként olvasztja-ötvözi egybe mindezt a nagy alkimista tisztító lángjával!”¹⁶

A metafora használhatóságát, empirikus igazoltságát általában és konkrétan, azaz Amerika esetében is sokan kételkedve fogadják. C. N. Degler úgy véli: „Az óhazai szokások némelyikét megőrízte a kivándorló; ezekben az esetekben az újonnan érkezettek gyermekei még a harmadik-negyedik nemzedékig is megtartották különleges vonásaikat. Ilyen összeolvadás vagy ötvöződés híján az olvasztótégely metaforája eléggé szerencsétlen és félrevezető. Sokkal pontosabb analógia lenne salátástájról beszélnünk, a fejes salátát azért meg lehet különböztetni az endíviától, a paradicsomot a káposztától. Ellentétben az olvasztótégely-hasonlattal, az amerikai civilizáció nem volt homogén és uniformizált, hiszen még ma is éppen hogy sokféle jellegű és

pluralisztikus. Megannyi bizonyíték van körülöttünk; a sokféle nyelv, étel és étterem, a sokféle vallás és ünnepnap, a sokféle nyelvű hírlap és könyv, megannyi népviselet, sokszínű tánc, irodalom és színház. Jóllehet a bevándorlók bizonyos szokásai és erkölcsi normái kétségkívül feledésbe merültek amerikai földön, mások megmaradtak; nem olvadtak össze új kulturális szintézisben. Számos kultúra makacsul fennmaradt, eleven maradványai fűszerként ízesítik, színekkel gazdagítják az amerikai életforma széles palettáját. A külföldi szokások szívós, fel nem oldódott darabkái révén az amerikai kultúra sokkal tarkább lett, sokkal inkább kozmopolita jellegű, sokkal változatosabb, mint bármely más népe. ... Amerika régi vonzereje, kultúrájának etnikai sokszínűsége máig nem fakult meg.”¹⁷

Az olvasztótégely-metaphora asszimilációt, homogenizálódást és uniformizálódást sejtet, sőt kommercializálódást, tömegkultúrát. A másik, e modellen belül használható hasonlat a hagymametaphora, amely a „hég vagy mag” dilemmáját rejti. „Amikor egy meghatározott kultúrkörben élő nép más kulturális környezetbe vándorol, gyakran megesik, hogy sorra le kell vetkőznie régi szokásait és gondolkodásmódját, egyik réteget a másik után, jószerével úgy, ahogyan az ember a hagyma héját hántja le. ... Csakhogy a hagyma hámozásában rejlő veszély ... az, hogy annyi réteget hántunk le, amíg semmi sem marad a hagymából.”¹⁸

A modell használatakor gyakran eltekintenek az amerikai és az ausztrál „etnikai pluralizmus dísztelen eredetétől”.¹⁹ „Amikor rámutatunk arra, hogy az amerikai etnikai pluralizmus a hódításokból, a rabszolgotartásból és a külföldi munkaerő kihasználásából eredeztethető, eszünkben sincs tagadni, hogy az idők folyamán pozitív értékszínvetet kapott. Származási körülményeinek dacára a kisebbségek is élvezhették a jóléti társadalom áldásait. Ugyanakkor kötelességünk emlékeztetni arra, hogy a pluralizmus döntően negatív alapokról fejlődött ki. Csak így érthetjük meg, miért fogadta valamennyi etnikai és faji kisebbséget makacs és rosszindulatú túrhetetlenség, miért kellett állandó harcot folytatniuk etnikai identitásuk és intézményeik megőrzéséért, s miért terheli annyi feszültség, konfliktus a fajok és etnikumok történetét.”²⁰ Csak így érthetők meg a mai konfliktusos öntudatébredések, identitás- és méltóságkeresések zsákcúcai, arroganciái is, amelyek mégis árnyalt és minden formájában toleráns, megértő közelítéseket kívánnak.

A modell használhatóságát korlátok közé szorítja az a tény is, hogy például a bevándorlókra – leginkább foglalkozás és lakóhely szempontjából – nemzeti és etnikai gyökerű elkülönülés, szuborganizáció, koncentráció jellemző (bevándorlóenklávék). Tehát úgy hagyják el kulturális szokásaik egy részét, hogy az eredeti kultúrához fűződő kapcsolataikat nem szakítják meg, új körülmények között újraszervezik vagy újjászervezik őket. Merthogy ez már – minél nagyobb a földrajzi és a társadalmi távolság az érintkező kultúrák között – más minőségű lesz. Sőt, az a paradox helyzet állhat elő, amelyet épp Ausztráliával kapcsolatban jeleznek, hogy az új környezetben az eredeti kultúra archaikus elemeit őrzik.²¹

A szakirodalom legfontosabb – empirikusan is alátámasztható – gondolatának azt találom, hogy a kulturális örökséget generációkon keresztül nagyobb konfliktusok nélkül úgy és csak akkor lehet éltetni, ha a bevándorlók vagy az eltérő kulturális hatások alatt álló csoportok kollektíve kaphatnak vagy szerezhetnek (legtöbbször kibocsátó országaik presztízsét felhasználva) bizonyos gazdasági és társadalmi sikert, megbecsülést. Szerencsés esetben ez egy kettős identitás kevésbé konfliktusos formájának kialakulására vezethet, egy befogadói nyitottság és gazdagodás, egy új modell érvényesülésére.

Nagyon sok függ a befogadó vagy a domináns kultúrák jellegétől, toleranciájától és nyitottságától, nem kevésbé az országok politikai akaratától. (Lásd Kanadát és Ausztráliát, ahol az asszimilációs gyakorlat elhagyása a szociológiai kényszerek józan figyelembevételéből is táplálkozik, nem csupán morális vagy emberjogi megfontolásokból.)²² A modellváltás nem problémátlan, mert hosszú távon, az angol nyelv és kultúra dominanciája mégis a többség beolvadását erősíti. „Néhány szociológus nem egészen alaptalanul tartja a multikulturalizmus stratégiáját az asszimiláció kétlépcsős formájának. Egyelőre azonban az asszimiláció politikája megbukott, lekerült a napirendről, a multikulturalizmus pedig – bár egyszerűen nincs nála jobb – baloldali és liberális kritikusi szerint a kulturális, nyelvi és etnikai különbözőségek elismerésével és bátorításával együtt – nem kívánt, de nehezen elkerülhető hatásként – a törzsi nacionalizmusokat konzerválja. De természetesen ebben az összefüggésben ez meg csak a kisebbik rossz.”²³

(*A kulturálismozaik-modell*) A kulturális- és politikaimozaik-modell koncepciója igen pragmatikus és hatékonyan látszó a nemzeti és a közösségi (etnikai eredetű) hovatartozás és öntudat egyidejű elismerése és respektálása által. E modell feltételezi, hogy minden etnikai csoport és a hozzá tartozó egyén mint állampolgár gyakorolhatja és megtarthatja kulturális szokásait, szabadon ápolhatja kulturális hagyományait, használhatja anyanyelvét, létrehozhatja szervezeteit és közösségeit. Elősegíti a különböző etnikumok és kultúrák minél zökkenőmentesebb érintkezését, a „szükséges” (a nehezen meghatározható és még kevésbé számszerűsíthető „kellő mértékű”) beilleszkedést és az önidentitás fenntartását. Erős a törekvés az esélyegyenlőtlenség csökkentésére, a kisebbség mindenféle diszkriminációjának elkerülésére. Politikai előnye leginkább az, hogy kikristályosodhatnak a konfliktusok, így korlátozható az erőszakos konfliktusmegoldási mód, ezenkívül a különböző többségi és kisebbségi kultúrák formális elismerésével elkerülhető a kulturális elgyökérlenedés és annak számos negatív következménye. Ez a politika megkülönböztetetten kezeli a kisebbség anyanyelvű oktatásának jogát és gyakorlatát, az egyik legfontosabb politikai és kulturális kérdést, amely a minden állampolgárra vonatkozó – esetleg kötelező – két-nyelvűsége alapozódhat. Ez a helyzet azonban kétértelműséget, etnikai feszültségek lehetőségét és rejtett konfliktusokat tartalmazhat.

(*Interkulturális kommunikáció*) Az identitások pluralizmusa vagy az interkulturális kommunikáció mint a kultúrák közti dialógus megteremtésének modellje olyan versengő nemzeti kultúrákból integrált kultúrának felel meg, amely az önazonosságukat és értéküket megtartó nemzeti kultúrák kommunikatív összefonódásának eredménye. Ezt a modellt a különböző kultúrák közötti dialógus megteremtése, a kulturális pluralizmus, a kulturális identitás megőrzése mellett a nyitottság, a megegyezésre való orientáltság, az alapértékekben való egyetértés, az integráció és a dezintegráció kényes egyensúlyáért folyó küzdelem jellemzi, nem egységesülés, nem asszimiláció. A nemzeti kultúra tagjainak szociális identitást ad, amelyet a többség nem hajlandó feladni, s hiánya pótolhatatlan – vagy pótidentitást kereső – veszteségforrás. A kulturális pluralizmus innovatív erőt, kreatív versenyt teremthet. A verseny kultúrájának mint viselkedési kultúrának nemcsak nyíltságról és toleranciáról kell tanúságot tennie, hanem a minőség kultúrájának is kell lennie. Ugyanakkor e modellben a kap-

csolatok lehetséges típusai közül (konfliktusos, kompetitív, kooperáló) mégis előnyben kell részesíteni a kooperáló viszonyokat.

A multikulturalizmus e változata olyan kulturális sokszínűséget és a kultúrák olyan együttélését jelenti, amely minden kulturális gyökerű csoportnak megadja az általános emberi jogokat, s a kisebbségi jogokat az általános emberi jogok részeként kezeli. A kultúrák integrációja multikulturális társadalmak esetén esélyegyenlőséget, egyenlő részvételt és érdekképviseletet jelent egy közös társadalmon belül. Politikája a multikulturalizmus gyakorlatának tudatos előmozdítását és kifejlődésének segítését jelenti. Dialógusra törekszik, nemcsak a negatív diszkriminációt ellenzi, hanem olykor a rászoruló csoportoknak „többletjogokat” is ad.

A nemzeti kultúráknak kell tartalmazniuk olyan alapértékeket (szabadság, tolerancia, emberi méltóság stb.), amelyek mint általánosan elfogadott azonosságok az interkulturális kommunikáció alapjai. Ezek a megfogalmazások, mint észrevehetjük, inkább szükségét, mintsem realitást fejeznek ki. Az interkulturális kommunikáció közvetlen és közvetett kapcsolatokat, információáramlást jelent, amelynek vannak az egyes társadalmak kulturális sajátosságaira alapozódó strukturális és intézményes feltételei, de leginkább az „emberi tényezők” lényegesek, bár nehezebben és hosszabb időn át alakíthatók ki. „A nemzeti kultúrák kommunikatív összefonódása feltételezi először is a más kultúrákkal szembeni elvi nyitottságot, tanulási képességet..., az ellenségekkel lebontására való készségét, a saját kultúrától való kognitív és érzelmi elvonatkoztatás képességét és a kulturális konfliktusok megoldásának képességét is. ... Az interkulturális szocializáció nem más, mint olyan ismeretek, motivációk, képességek és készségek közvetítése, amelyek az egyes nemzeti kultúrákhoz tartozókat alkalmassá teszik a más kultúrákhoz tartozókkal egyenrangú partnerként való kapcsolatfelvételre és kooperációra.”²⁴

Az interkulturális szocializáció bázisának – tudatos pedagógiai és oktatáspolitikai törekvések nyomán – az iskolának kell lennie, a felsőoktatásig tágítva. Kiemelten kell kezelni a nyelvi kompetencia, a többnyelvűség kérdését, amely csökkentheti a kulturális hátrányokat. Szükség van az interkulturális pedagógia fejlesztésére,²⁵ sajátos tantárgyak bevezetésére (országismeret, kulturális antropológia, társadalomtörténet és -ismeret, szociológia, civilizációtörténet stb.). Az élethosszig tartó multikulturális szocializáció másik fontos bázisa a média, amely igen komplex információkat (természetesen egyoldalúakat és torzítottakat is) képes közvetíteni más kultúrákról és kulturális konfliktusokról. Szükség van tehát megfelelő médiapolitikára, kulturális csereprogramokra és kapcsolatokra, a transzkulturális elit diskurzusaira stb.

Ezek akkor is feladataink, ha sokan kételkednek az eredményességükben. „Az ember szeretné szívből megtapsolni azt a konszenzusos altruizmust, amely azt állítja, hogy jóakarát és a pedagógia erejével véget lehet vetni a sztereotípiák és babonák uralmának, legyenek azok európai méretűek vagy helyiek” – írja Pascal Bruckner.²⁶

Európai szinten is beszélhetünk a modellek országonként eltérő alkalmazásáról, hogy csak a befogadó vagy kirekesztő migrációs politikát említsem.²⁷ Az olvasztótégely-modell tételezi fel a legnagyobb méretű mobilitást, mozgást, keveredést, a saját kultúra elhagyását. Ez a hagyományos európai kultúrák számára, úgy tetszik, nemkívánatos. Reméljük, még kevesebb esélye van a hegemoniamodellel. A kényszer bármilyen formája aligha tolerálható, s nemzetiségi, kisebbségi problémák melegágya lehet. Az európai kultúra és az európai egység csak identitások pluralizmusaként képzelhető el. Nincs tehát egyetlen jó modell. Egyébként az attitűdöknek sem kell és nem is lehet egységesnek lenniük egy társadalmon belül. Az asszimiláció egy

csoport számára mindig jobban meg van engedve, ha akadnak, akik ápolják a hagyományt, s ortodox vagy neológ formában továbbviszik. És fordítva is: jobban tolerálják az ortodoxia erősebb és gyengébb variánsait, ha vannak beilleszkedést mutató csoportok és jegyek.

(A multikulturalizmusról skeptikusan) Napjainkban három nagy civilizáció jutott vezető szerephez: a nyugati (keresztény), az ázsiai és az iszlám. E civilizációk között nagy különbség van, ennek azonban nem kell feltétlenül konfliktusos formát öltenie. Ahogyan magát a multikulturalizmust sem kell idealizálni, mert realista megközelítésben mindig rejt bizonyos mélységű konfliktust, feszültséget, ugyanúgy a konfliktus pozitív, kreatív szerepét sem kell eltúlozni. A konfliktusnak dialógusra és kompromisszumra kell vezetnie. Bár ez politikailag „banális megoldásokat” (Rorty) jelent,²⁸ az emberek többsége erre szavaz. A multikulturalizmus kérdései közül talán a konfliktusmegoldási módok a legfontosabbak, békés formájához a negatív tapasztalatok agressziómentes feldolgozása szükséges. „Az lesz a nagy próbája a multikulturalizmusnak, hogy képesek lesznek-e a különböző vallási, magas és mindennapi kultúrák együtt élni; hogy képesek lesznek-e konfliktusaikat békés eszközökkel megoldani. Ha ez nem történik meg, a modernitás nem fogja túlélni.”²⁹

A multikulturalizmus körülményei között az egyéneknek és a csoportoknak új kihívásokkal, kockázatokkal, növekvő várákosásokkal kell szembenézniük. A problémák ott bukkannak fel fokozottabban, ahol a modernizáció eléggé jelen van már ahhoz, hogy problémát okozzon, de nem eléggé előrehaladott ahhoz, hogy elfogadható megoldásokat nyújtson. A multikulturalizmus tovább növeli a modern társadalmak kockázatának következményeit, az anómiát és a devianciát, a pszichoszociálisan terhelt élethelyzetek számát, az identitásproblémákat, az interperszonális kapcsolatok és interakciók nehézségeit. Az új kulturális miliőbe kerülés a korábbi, mélyen gyökerező, kollektívan szavatolt életformák, életvezetési elvek és korlátok, konfliktusmegoldási módok elvesztését, az új tájékozódás – végső kimenetelében bizonytalan – feladatát és rizikóját jelenti. A horizontok tágulásával, az életstílusok és életutak pluralizálódásával nő a lehetőségessé váló opciók száma, a döntéskényszer. A régebbi életvezetési elvek elavulttá válnak, konfliktusok alakulnak ki a hagyományos és az új szerepminták között. Az anómiás mobilitás és migráció, az átmenet (liminalitás), a kollázsjelleg, a bricolage-identitás jelenségei, a lehetőségek és opciók sokfélesége, a biztonságvesztés, a növekvő kihívás és elvárás, kockázat és kontingencia fokozza a mentális problémákat, a pszichoszociális kríziseket, s orientációs zavart, költődési nehézséget és önbecsülés-csökkenést okozhat. Az egyén új identitáskonstrukcióra kényszerül, azaz erősödik a patchwork- vagy bricolage-identitás veszélye. A multikulturalizmus körülményei között a komplex, mobil azonosság tudat a kívánatos, amely több haszonnal is jár. A „több lábon állás” előnye mellett a hovatartozások pluralitása és a normák komplexitása megnehezíti, hogy egy közösség abszolútizálásakor a más csoportokkal való kapcsolat gyilkos ellentétté fajuljon. Milyen megoldás létezik a multikulturalizmus problémáinak, a kultúrák közti konfliktusoknak az enyhítésére? Megoldás? Mondhatnánk, nincs megoldás. Ahogyan hangoztatni szokták: „Aki ismeri a problémát, az nem tud megoldást, aki tud megoldást, az nem ismeri a problémát.” Nincs elméleti vagy gyakorlati egyetlen jó megoldás, legföljebb a vitás kérdések újratárgyalásában bizhatunk. Minden eredményért meg kell küzdeniük az egyéneknek, a csoportoknak, a társadalmaknak és a kultúráknak. Mit tehet

az elmélet? Habermas szerint egy elmélet legjobb esetben is csak arra lehet képes, hogy megfogalmazza egy olyan emancipált életforma szükségszerű feltételeit, amelyeknek konkrét kialakításával kapcsolatban maguknak az érintetteknek kell a nézeteiket egyeztetniük. A tudománynak, a művészetnek, az értelmiséginek a közvetítő és emancipációs szerepe ma igencsak megkérdőjelezett és korlátozott. Nem marad más, mint a bibói értelemben vett mintaadás lehetősége,³⁰ valamint a remény abban, hogy a kultúra végzi el a kultúrák közti közvetítést, a diskusszió lesz a konfliktus-feloldás útja, még akkor is, ha egyesek a „szómágia” modern értelmiségi megfelelőjének tartják.

„Egy tudás leginkább arra jó, hogy félelmeket romboljon le.” Ha sok oldalról körüljárjuk a multikulturalizmus kérdéskörét, s megfogalmazzuk problémáit és konfliktusait, segíthetünk a vele kapcsolatban elfogultságok, félelmek és kisértetek elűzésében. „A démonizálás olyan gyakorlat, amelyet éppúgy kell gyakorolnunk, mint tanulmányoznunk.”³¹

JEGYZETEK

- Schulte, A.: *Multikulturelle Gesellschaft: Chance, Ideologie oder Bedrohung?* In: *Aus Politik und Zeitgeschichte. Das Parlament*, 1990. június 1. Ritka az a szerző, aki egyszerre próbálja figyelembe venni a különböző szempontokat. Clifford Geertz elemzése rámutat az etnocentrizmus és a kulturális relativizmus hasznára és veszélyére – igazságosztás nélkül, minden egyoldalúságot gyanúval figyelve, az erkölcsi felelősséget hangsúlyozva. Geertz, C.: *Az értelmezés hatalma*. Századvég Kiadó, 1994, 305–369. l.
- „Ónáltatás lenne azt hinni – írja Levi Strauss –, hogy egy szép napon egyenlőség és testvériség fog uralkodni az emberek között a sokféleség veszélyeztetése nélkül. ... Nem lehet ugyanis úgy szeretni a másikat, s azonosulni vele, hogy közben mégis különbözők maradunk. Ha megvalósítjuk a teljes kommunikációt a másikkal, ez előbb-utóbb mindkettőnk kreativitását a pusztulásba sodorja. Az emberiség nagy alkotó korszakai azok voltak, amelyekben a kommunikáció csak annyit tett lehetővé, hogy távoli társak kölcsönösen ösztönözzék egymást, ahhoz azonban nem volt elég gyakori vagy gyors, hogy az egyének és csoportok közti nélkülözhetetlen akadályokat veszélyeztesse vagy oly mértékben csökkentse, hogy a túlságosan könnyűvé váló csere egyenlősítse vagy megsemmisítse különbözőségüket.” Idézi: Geertz, C., i. m. 335. l.
- Vaskovits, L.: *Interkulturális kommunikáció. Az európai integráció harmadik dimenziója. Magyar Tudomány*, 1992/4., 480. l. A kozmopolitizmusról, mondializmusról, nacionalizmusról, multikulturalizmusról stb. folyó viták részvevői is hangsúlyozzák, hogy szoros kapcsolat van az egyén identitása és egy kultúrához, egy csoporthoz, egy közösséghez való tartozása között. Az egyén számára fontos a természetes közösségekbe tartozás, amely a beleszületettség révén adott, s nincs teljesítményhez kötve. Az egyén önbecsülése sérül, ha a csoportot, amelybe tartozik, mások nem ismerik el. Lásd: Nyíri, Cs.: *Kisebbségek és filozófiák az USA-ban. Társadalmi Szemle*, 1996/18., 88–94. l.
- Fehér, F.: *A többkultúrújáság*. In: *Kelet-Európa „dicsőséges forradalmai”*. T-Twins Kiadó, 1992/147. l.
- Uo. 147. l.
- Uo. 149. l.
- Lásd: Rutschky, K.: *Monokultur und Multikulturalismus*. *Merkur*, 1996. március, 282–289. l. Kostede, N.: *Multi-kulti. Valóság*, 1992/3., 120–122. l. Nyíri, Cs., i. m. 88–94. l.
- Lakner, J.: *Konzervatív multikulturalizmus*. *BUKSZ*, 1995. nyár, 248–255. l.
- Sovell, T.: *A pozitív diszkrimináció világméretű csödjé*. *Magyar Lettre*, 1991/3., 36–40. l.
- Vaskovits, L., i. m. 476–483. l. Rocha-Trindade, M.-B.: *Migrants et espace de migration; cadres conceptuels de référence culturelle*. *Société*, 1990/29., 37–44. l.
- Kostede, N., i. m. 120. l. Habermas és Michnik beszélgetése is a multikulturális társadalmakat veszélyeztető növekvő európai etnocentrizmusról, idegenellenességről szól. Lásd Michnik, A., Habermas, J.: *Kevesebb illúzió, több alázat*. Adam Michnik, Jürgen Habermas a multikulturális társadalom válságáról. *Kritika*, 1994/7., 16–20. l.
- Herskovits, M. J.: *Les bases de l'anthropologie sociale*. Payot, Párizs, 1952, 225–226. l.

- 13 Az utóbbit példázza Le Pen érvelése a mondializmus, a migráció ellen: „Jogosan lehet csodálkozni azon, mekkora jelentőséget tulajdonítanak bizonyos rosszakaratú kommentátorok a »fajok egyenlőtlenségével« kapcsolatos kifejezéseknek. ... Azt állítani, hogy a fajok kulturális fejlődése eltérő volt, következőképpen a történelem egy adott pillanatában a fajok egyenlőtlenek egymáshoz viszonyítva, egyszerű megállapítás, egyáltalán nem értékítélet. Ez semmilyen körülmények között nem nevezhető rasszizmusnak. Igaz, ilyen közhelyek kimondása viszont egyet jelent azzal, hogy az ember morális áttekintélyek és a »politikailag korrekt gondolat« más őrzi éles kritikájának teszi ki magát. Az eszmék harca, a gondolkodás szabadságáért vívott küzdelem a politikai viták központjába kerül. A L'Express hetilap által rendelt, de soha nem publikált friss közvélemény-kutatás azt mutatja, hogy arra a kérdésre: »Hisz-e ön a fajok egyenlőtlenségében?«, a válaszolók 55%-a felelt igennel. ... Hisz magából a világ természetéből következik a hierarchiák finom rendje. Egyenlőség csak a jogban létezik. S azt hiszem, venni kell a bátorságot, hogy a macskákat macskának nevezzük.» Le Pen, J.-M.: Mi kimondjuk a franciák gondolatait. Interjú. Népszabadság, 1996. október 25., 7. l.
- 14 Igaz, napjaink migrációjának is vannak csoportvonatkozásai és jellemzői. Lásd: Bíró, A. Z.: Adalékok a vándorló ember ikonográfiájához. Migrációs folyamatok a Székelyföldön, 1985–1989. In: Jönnék? Mennek? Maradnak? Budapest, az MTA Politikai Tudományok Intézete, a Nemzetközi Migráció Kutatócsoport Évkönyve, 1994, 19–40. l.
- 15 A magyar Idegen szavak szótárában csak az akkulturáció szerepel, ahogyan a német szociológiai szótár is csak az akkulturáció fogalmát tartalmazza. Lásd: Bakos, F.: Idegen szavak és kifejezések kézikönyvtára. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1994; Hillmann, K.-H.: Wörterbuch der Soziologie. Kröner Verlag, Stuttgart, 1994.
- 16 Degler, C. N.: Az élő múlt. Milyen erők formálták Amerika mai képét? Európa Kiadó, 1993, 303. l.
- 17 Uo. 304–305. l.
- 18 Uo. 298–299. l.
- 19 „Az amerikai etnikai pluralizmus kialakulásában három tényező játszott szerepet: a hódítások, a rabszolgatartás intézménye és a külföldi munkaerő kizsákmányolása. Hódítás: szülőföldjükről elűzték, módszeresen kiirtották, végül terméketlen földű rezervátumokba kényszerítették az amerikai őslakosságát; a terjeszkedés jegyében meghódították és annektálták Mexikó részét, a délnyugatot. Rabszolgatartás: több millió afrikait ragadtak el szülőföldjéről, s egy másik földrészen örökös rabszolgaságba vették őket. A külföldi munkaerő kizsákmányolása: többmillióssá bevándorló tömeg népesítette be az üres földeket, s lett később az ipari fellendülés olcsó munkaerőbázisa.” Steinberg, S.: Az etnikumok és osztályok Amerikában. Cserépfalvi Alapítvány, 1994, 17. l.
- 20 Uo.
- 21 Balogh, E.: „Olvasztótégely” helyett „salátástál”. Kritika, 1995/12., 2629. l.
- 22 Ausztrália esetében Balogh elemzi is az asszimilációmodell további alkalmazhatatlanságát, a toleranciakényszereket. Ezek a következők:
- Nagy létszámú immigráns gyors ütemű letelepedéséről van szó.
  - A bevándorlók körében erős az összetartozás, saját közösségeik és szervezeteik kialakítása – védekezésékként – az idegen környezetben, a magánélet színterein éppúgy, mint a munkahelyeken. Így az etnikumok hatásosabban őrizhetik eredeti sajátosságait. Erre azért is szükségük van, mert a hivatalos érdekvédelmi szervezetekben vagy egyéb állami intézményekben és a munkaerőpiacon az angolszász származásúak fölénye és előnye kétségtelen. „Különös módon még azon kerületi önkormányzati testületekben is alulreprezentáltak, ahol a brit eredetűekhez képest nagy többségben vannak. Néhány migrációs csoport – vietnamiak, libanoniak – esetében kiugróan magas a munkanélküliek aránya. (Természetesen a bevándorlók aránya is erősen rétegzett: az Amerikából, Kanadából, Új-Zélandról vagy Észak-Európából érkezőknek jobbak a beilleszkedési, munkavállalási esélyeik, mint a délkelet-ázsiaiaknak. (S hiába védi tucatszámú intézmény, jogszabály az őslakók jogait, a munkanélküliség közöttük a társadalmi átlag hétszerese, a születéskor várható élettartamuk meg sem közelíti a fehér ausztrálokét, vezeték viszont az alkoholfogyasztási és ebből eredendően a bűnözési statisztikákat. ... A radikális társadalomkritikusok megfogalmazása szerint a harmadik világ legszegényebb régióinak szintjén tengődnek.” (29. l.)
  - Megjelenik „az ausztrál identitáskeresés” törekvése, vagyis az új közös identitás formálódása, amely idővel egy újfajta asszimilációs tendencia alapja lehet, de ma még a régi fékezője.
  - A legfontosabb talán a történelmi múlt távlata. „Az újonnan érkezők gyors asszimilálásához többé-kevésbé változatlan értékrendet tükröző intézmények, igen erős, nagy múltú szokások kellene, ezekből pedig nem igazán nagy a kínálat. Nem is igen lehet, lévén Ausztrália a legfiatalabb országok egyike, ahol a néhány évtizedes esemény, tradíció már a legmasszívabb történelminek számít. Az európai mélységű történelmi tudat hiánya viszont flexibilissé teszi a többség gondolkodását, így könnyebben fel tudja dolgozni az etnikai különbözőség kihívásait,

jobban képes alkalmazkodni a változó körülményekhez. Az új keletű, valóban kivételes tolerancia, a radikális szemléletbeli átalakulás egyik forrása alighanem itt keresendő." (28. l.)

– A közvélemény módosulása, némi büntudat, az önfelmentő ideológiák kerülése segíti, hogy a tolerancia az önanonosság mélyebb rétegeit is elérje. A társadalom toleranciája és mobilitása egyaránt megakadályozza a rasszista zavargásokat és a gettósodást.

– A hivatalos politika gazdasági, jogi és kulturális támogatást nyújt az etnikai csoportok önszerveződéseinek és kulturális törekvéseinek.

Összességében tehát a „többségi társadalmat jórészt a történelmi kihívások készítették korábban egyszerűen elképzelhetetlen nyitottságra és toleranciára, de ezt képes volt eredményé alakítani, s így a multikulturalizmus Ausztrália egyik karakteradó sajátossága. Olyan vívmány, amelylyel – minden problémája, kritikus pontja ellenére – az itteniek alighanem legmeggyőzőbben járultak hozzá kollektív tapasztalataihoz" (29. l.).

23 Uo. 28. l.

24 Vaskovits, L., i. m. 482. l.

25 Lesznay, M., Czachesz, E.: Multikulturális oktatáspolitikai koncepciók. Valóság, 1995/11., 96–106. l. Educatio, 1993. nyár.

26 Bruckner, P.: A kozmopolitizmusról. Magyar Lettre, 1996. nyár, 1. l.

27 Shlomo Ben Ami: Befogadó vagy kirekesztő Európa? Három modell versengése. Heti Világgazdaság, 1993. január 2.

28 Baudrillard szerint ma a politikából eltűnt a szenvedély. „Hol vannak a téték a mai politiká-

ban? Elrejtőztek, s ma már csak ilyen vagy olyan kategóriájú téték látszanak, korporatista téték. Szinte lehetetlen valódi tétért játszani. Így aztán a politikából kivész a szenvedély. Csak az apátia marad, vagy esetleg éppen a szánsalom. Ez már nem a szenvedélyes politizálás, inkább az együttérzés világa, a szolidaritás világa és az emberi jogok kiteljesedése." Joggal figyelmeztet a politikai közömbösség veszélyére is, arra, hogy „könnyen átcsaphat izzó szenvedélyekbe. A közönyben mindenképpen ott van valamiféle erőszak". Baudrillard, J.: A gyűlölet mint utolsó életjel. Magyar Lettre, 1995. tavasz, 16., 71. l.) A szenvedély hiánya vezet a „banális politikára" (Rorty). Ugyanakkor a „banális politika" megvéd a káros szenvedélyektől, a „heroikus etikák" tragikus következményeitől, prózai módon a kötelességeinket hangsúlyozza, nem az emberiség, hanem konkrét helyzetünk, környezetünk konfliktusai iránt. Rorty szerint új politikai szótárra van szükségünk, új politikai retorikára a korábbi radikális szótár helyett, amely jobban figyelembe veszi a dolgok esetlegességét, a szolidaritás szükségességét.

29 Monory, M. A., Tillmann, J. A.: Ezredvégi beszélgetések Heller Ágnessel. Magyar Lettre, 1995. tél, 35. l.

30 Bibó szerint mintaadás „az élet élésére, az emberi helyzetekben való viselkedésre és az emberi szükségletek mélyítésére, finomítására és gazdagítására". Bibó, I.: Elit és szociális érzék. In: Válogatott tanulmányok I. 226. l.

31 Geertz, C., i. m. 305. l.

Valóság
99/11